

ENSV KULTUUR HRUŠTŠOVI AJAL

23. mail toimus Eesti Kirjandusmuuseumis ajaloo- ja kirjandusteadlaste koostöös korraldatud seminar „ENSV kultuur Hruštšovi ajal”. Aastatel 1956–1964 oli Nikita Hruštšov sisuliselt Nõukogude Liidu ainuvalitseja. Kuigi seda perioodi tuntakse üldiselt piirangute lõdvenemise ajana, siis nagu Sirje Olesk avasõnades märkis, on Paul-Eerik Rummo seda nimetanud ka laadajantlikuks ajaks, ning uuele vabadusele ei võinud alati loota. Seminari eesmärk oli lähemalt uurida nn Hruštšovi sula aegseid arenguid Eesti kultuurielus.

Avaettekande tegi Tõnu Tannberg (TÜ), kes andis ülevaate sulaaja kultuuripoliitikast NSV Liidus üldiselt, kirjeldades seda kolmel tasandil: parteiline juhtimine, täitevvõim ja loomeliidud. Hruštšovi ajale iseloomulike arengutena tõi ta välja kultuurivahetuse Läänega (raudne eesriie paotus näiteks 1957. aasta noorsoofestivalil Moskvast), sidemete taastamise pagulastega, kirjandusmaastiku mitmekesistumise uute ajakirjadega, loomeliitude sissetulekute vähendamise, tsenseerimata kirjanduse leviku ja lausa kolme eri leeri tekke kultuuriinimeste seas: liberaalid, konservatiivid ja patrioodid, kel kõigil olid Kremli oma toetajad. Lõpetuseks tutvustas Tannberg mõningaid viimase aja olulisimaid allikapublikatsioone: kirjastuse RossPen sarja „Kultuur Stalinist Gorbatšovini” ning Aleksandr Jakovlevi fondi sarja.

Mariliis Hämäläinen (TÜ) kõneles oma valmiva väitekirja alusel Eesti NSV kultuurielu juhtimisest läbi nomenklatuuri prisma. Ta avas kõnekeeles lihtsalt privilegeeritud ametimeestele viitava sõna „nomenklatuur” täpsema tähenduse (nimekiri ametikohtadest, mis olid piisavalt olulised, et olla partei kontrolli all) ning tõi välja kultuuri-alased nomenklatuuri töökohad, nagu loomeliitude esimehed, samuti ajalehtede ja ajakirjade peatoimetajad ning

nende asetäitjad. Hämäläinen märkis, et erakordselt kõrgeks tõusis kultuuri-valdkonna osakaal nomenklatuuri seas 1963. aastal, mil hulka arvati ka trüki-ajakirjanduse kolleegiumite liikmed.

Sirje Olesk (KM) kõneles kirjaniike kongressidest ja nende tähendusest ENSV-s. Hruštšovi valitsusaega jäi kaks kongressi: kolmas (1954) ja neljas (1958), ettekanne puudutas ka viiendat, 1966. aastal toimunud kongressi. Olesk võrdles arhiivimaterjalide alusel kongresside meeoleolu, suhestades seda üldiste arengutega Nõukogude Liidus ning Eestis. Tema hinnangul möödus III, Stalini surma järgne kongress ilma tigiduseta, ent IV kongressiks oli olukord muutunud: peeti võimuvõitlust ja Nigol Andreseni sõnul püüti „hävitada kõike head ja ilusat”. V kongress tähistab jällegi murdepunkti nii kogu NSV Liidu kui ka kohalikus mõttes, kuna Hruštšov oli võimult lahkunud, eesti kirjaniike seas oli aga selgesti toimunud põlvkonnavaheetus.

Järgnevad ettekanded kujutasid enesest kitsamaid sissevaateid valdkondadesse või üksikjuhtumitesse. Aigi Rahi-Tamme (TÜ) ettekanne „Tagasitee normaalsusse: hoiakute teisenemisest 1960. aastate rehabiliteerimise protsessi foonil” käsitles konkreetsemalt helilooja Riho Pätsi represseerimise lugu ning kirjeldas erinevaid võimalusi juhtunuga hakkama saada. Tiit Lauk (TLÜ) rääkis eesti džassi käekäigust raudse eesriide taga: 1920.–1940. aastatel hüppeliselt arenenud žanr sai 1944. aastal ootamatult kiiresti jalad alla, ja kuigi 1948. aasta pleenumile järgnes raskem aeg, sai džäss 1956. aastal taas põranda alt välja tulla. Sellest hoolimata tuli žanri viljelemiseks otsida kattevarje, näiteks korraldada džassiüritus Lõuna-Eesti tantsuorkestrite ülevaatusse pähe või lasta raadiost muusikapalad ilma autoreid nimetamata. Laugu hinnangul valisid paljud potentsiaalsed džassi-

virtuoosid riskide vältimiseks teistsuguse karjääri.

Tiina Saluvere (TÜ) kõneles Vane-muise teatri 1964. aasta kriisist, mil Jaan Sauli eestvedamisel avaldati protesti Kaarel Irdi meetodite vastu. Sellest sündmustekobarast sai alguse ka Irdi ja Voldemar Panso vaheline pikaajaline vastasseis. Hruštšovi aja foonil üldistas Saluvere, et kriisile aitas kaasa sulaaegne mulje, nagu oleks võimalik nüüd vabalt tegutsema asuda. Johanna Ross (TÜ) rääkis nõukogude eesti naisautorite kolmest sõjaromaanist, käsitledes neid kui naisarenguromaane. Ettekanne väitis, et ametlikult soositud sõjateema osutus naise arenguloo käsitlemisel väga sobivaks fooniks, kuna võimaldas

arendada süžeid, kus pearõhk langes muule kui romantilisele armastusele, ja kirjeldada naistegelaste omavahelisi suhteid. Viimaks tutvustas Janika Kronberg (KM) valitud palu Uno Lahe arhiivist ning juhtis publiku tähelepanu mitmele tuntud laulule, mille sõnade autor Laht on.

Üritus lõppes Eesti Kultuuriloolise Arhiivi 85. sünnipäevaks välja antud kogumiku esitlusega. Kogumiku on koostanud Marin Laak ja Sirje Olesk, see kannab pealkirja „Kirjanduspärand kultuuriloos: artikleid ja uurimusi 2008–2014” ning sisaldab saatesõna ja kümme artiklit.

JOHANNA ROSS